

Szőke István

A TÁNC SZEREPE
A SZÍNPADI FIKCIÓK VILÁGÁBAN

Szőke István

A TÁNC SZEREPE
A SZÍNPADI FIKCIÓK
VILÁGÁBAN

Editura UArtPress / UArtPress Kiadó
Târgu-Mureş / Marosvásárhely

Editura Universitaria / Universitaria Kiadó
Craiova

2025

Editura UArtPress

Târgu-Mureș, str. Köteles Sámuel nr. 6.

cod poștal 540057, România

web: uartpress.ro.

Editura Universitaria Craiova

Craiova, str. A. I. Cuza nr. 13.

cod poștal 200585, România

web: editurauniversitaria.ro

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
SZŐKE, ISTVÁN

A tánc szerepe a színpadi fikciók világában /

Szőke István. – Târgu Mureș: UARTPress; Craiova: Editura Universitară, 2025

Conține bibliografie

ISBN 978-606-8325-92-7

ISBN 978-606-14-2126-8

*A kedves feleségem,
Szőke Gyöngyvér emlékére*

ELŐSZÓ

Ha igazán ki akarsz tárulkozni, vagy vallomást akarsz tenni valamiről, mindegy, hogy milyen természetű dologról van szó, de főleg, ha az szerves része életednek és létednek nagyon nehéz, ha nem épp lehetetlen, hogy megtaláld azokat a szavakat, amelyek a legvilágosabban kifejezik azt, amit mondani, kifejezni, megmutatni, megismerni, feltárni akarsz, behatolni a sors legmélyebb titkaiba, és pedig a TÁNCOT.

Mintha csak tegnap történt volna. Egy szomorú őszi délután volt. Elszórt szélrohamok süvítettek a házak között, kicsi és hideg esőcseppeket hordozva. Mint egy vázba bezárva, sietős léptekkel igyekeztem a csupasz és komor jegegyfákkal körülvett sétányra, talpam alatt élénken mordult a fonnyadt falevelekből álló szőnyeg. Néha-néha mély levegőt vettem hosszan, kiegyenesítve púpos hátamat a csöndes, meditatív, lélegzetállító közegben, a friss, hideg levegő pedig, amely elárasztott, mintegy szárnyakat adott. Egyedi élmény volt, hatalmas gondolathalmazzal elegyítve, melyben rengeteg kérdés volt, de válasz oly kevés, vagy éppen egy sem. Egy hívás volt, egy esély, egy predesztinációja annak, aminek lenned kell, egy jövő? Talán túlzás. Inkább egy szenvedély, kaland utáni kielégíthetetlen szomj volt, a SZÉPSÉG óceánjában. Először léptem be egy táncterembe.

Most jövök csak rá, hogy miért emlékszem oly tisztán annyi részletre, a legapróbbakra is. Mert a szenvedély mesterséggé vált, a mesterség művészetté, a művészet életté!

Eppen ezért számomra a TÁNC az a folyamatos kihívás, amely a SZÉPSÉG iránti függőséget szüli, feltölt azzal az energiával és szellemi erővel, amelynek révén képes vagyok legyőzni minden akadályt, nehézséget, amely zsilipként áll az alkotás vagy éppen maga az élet előtt.

Nem tudom, talán nagy kijelentések ezek, de ezt érzem, ezzel, ezekkel élek, és mintha ezekkel kellene élőnek lennem... ugyanakkor mindennek legyen értelme, célja, mintha megérné, hogy teljes mértékben a racionalistának adtad át magad... Éppen ezért kavalkádban, lavinaként jönnek a gondolatok, szép szavak, közismert idézetek, amelyek híres emberektől, művészekről, táncosoktól, költőktől, festőktől, szobrászoktól, koreográfusoktól, történészekről, íróktól, filozófusoktól, kutatóktól, színpadi emberektől, művészetekben és kultúrában dolgozóktól származnak, akik maguk is belekóstoltak a tánc varázslatos gyümölcsébe, hisz néha elég csak a tekintet.

A táncművészettel kapcsolatos gondolatok, kifejezések tumultusát – amely művészet „nem az élet lefordítása vagy absztrakciója, hanem maga az élet” – (Martha Graham), ezen táncművészetet méltató gondolatokat megpróbálom egy smaragd-kötegbe gyűjteni, hiszen ezt a művészetet be kell mutatni, meg kell ismertetni, el kell sajátítani, sőt, mi több újra fel kell fedezni pontosan annak révén, amit képvisel és üzen mindannyiunk számára, akik az IGAZ, SZÉP és JÓ-ért születtünk és élünk.

A tánc a mélyem emberi tulajdonságokkal rendelkező művészet, amelyben a testtel egybeolvadt szellem a testi plaszticitás és kifejezőképesség művészi szolgálatába szegődött. Művészi komplexitása révén a tánc szivárványként egyesíti magában más művészetek tulajdonságait, a SZÉP-SEG csodálatos előadásává, az érzés és az öröm forrásává varázsolva azt. A tánc „totális előadás” az élet legmélyebb, legautentikusabb pillanatairól. Az akarat fejlesztésének eszköze is a tánc, hozzájárul a megfigyelési képesség fejlesztéséhez, a pszichológiai elemzés képességének fejlesztéséhez, pozitív hatással van a kreativitásra és a képzelőerőre.

Más művészetektől eltérően a tánc egy mindenekelőtt élő művészet, az esztétikai vonalak végtelen variációi, a hullámzó formák, a több úton mozgásba lendített erővonalak révén.

A táncban a sebesség ötvözete az egyensúllyal, a pihenéssel vagy éppen a tartással a struktúrákban, a szépség ésszerű ötvözése az ember biológiai igényeivel a zene univerzális repertóriumával összefüggésben – mind ezen művészet életszerűségét hangsúlyozzák.

A tánc elszabadíthat mozgásban levő erőket, amelyek a repülés lendületének örömét sugározzák vagy éppen sajnálkozást, keserűséget válthat ki a zene gazdag árnyalataira meghajló, alakuló test expresszív, beszédes elhajlásai révén.

A tánc a táncosok test-párbeszédének revelációja, hiszen egy szót sem mondanak ki, de lelkiállapotokat, gondolatokat, érzéseket váltanak ki, oly kifejezőeket, hogy nem is kell azokat szóra lefordítani. Ezzel a tánc kivívja magának a magas rangú művészet státusát.

A tánc ugyanakkor tudományos műként is megnyilvánulhat, hiszen aláveti magát a matematika, a kádencia, ritmus, a koreográfia által diktált vonalak mozgása szabályainak, valamint a szín, díszlet, zene, színpadiasság, művészeti rendezés színfoltjainak.

A tánc révén egy gondolat, érzés, benyomás, esemény vagy cselekedet átalakulása történik az esztétikai törvények alapján egy ritmikus, természetes, igazi, harmonikus mozgássá, egyesítve a testet, lelket, szellemet egy megsemmisíthetetlen kapcsolattá, amely megteremti a harmóniát.

A tánc, ez a „ritmizált vers” szemünk előtt tár fel „lélekkel teli képeket” „a test magatartásainak, formáinak tökéletessége, plasztikus szépsége révén”(Geston Millier) szemben áll egy „mozgásban levő szoborral”(J. Baker), a tánc mozdulatai az „emberi test hatalmas zenekara”(Serge Lifar) által játszott akkordok harmóniáját teremtik meg, amely a táncművészet esszenciáját képviseli.

„A tánc felszabadulás, egy belülről felszakadó kiáltás, amely vágyainkat az emberi értelem határain túlra vezérli, az önmagából is szabadulni akaró élet szimbóluma, az anyag által korlátolt cselekedet szimbóluma, amely korlátait akarja levetkőzni, ugyanakkor eszköz a lélek jótékony szabadulása

lehetőségére, mert a tánc simogat, gyógyít, állapotokat terem, szavakban ki nem fejezhető érzéseket áraszt úgy a táncosok, mind a nézők számára”. (Doina Frenț – 2003)

A tánc az öröm legmagasabb fokú kifejezésének legerősebb eszköze, egy hihetetlen erővel hat a többi emberre, a nézőkre, rendkívül erős érzéseket kelt bennük, egy legragályosabb művészetté válva.

Így a tánc mozdulatai törlik a dimenziókat, hogy a lélek univerzumát imitálják, mindent megsemmisítenek, hogy egy olyan formavilágot teremtsenek, amely a formák alkotásából és megsemmisítéséből áll, amely magát a mozgás létezését és az alakulás létezését jelenti, amelynek szimbóluma a mozgás.

Azt lehet mondani hát, hogy a tánc egy élő szobor a festészettel, jelmez-művészettel, verssel, zenével, balettel, színházzal való szerencsés ötvözetben, mindezek azonban a plasztikus, jól modellált testbe vannak belefoglalva, amely ily módon a lelket teszi élővé és érzéseket áraszt végtelen formákban a mozgás érzékenysége révén, amelyek kivetítődnek.

Akkor, amikor kiválasztottad, vagy kiválasztották neked ezt az életformát, a sorsodnak ezt a vonalát, amelyet a táncművészet világában húztak, majd a pedagógiatudomány titkainak feltárásába illesztettek, azzal együtt vállaltad a mélyebb képzést, a kevésbé ismert helyek feltárását, a ki nem próbált utak megismerését, az emberi test potenciális felfedezését minden szempontból egy hatékonyabb, gyorsabb jobb minőségű és relevánsabb művészi teljesítmény elérése érdekében.

Éppen ezért néhány pszichológiai felkészítő módszer alkalmazásával próbáltam gazdagítani a táncművészet, dráma-művészet, színpadi művészet varázslatos palettáját, a fiatal színész/koreográfusnövendék intimitásába és lelkébe egy adag újdonságot és az értékek, rejtett, még nem feltárt képességeinek fejlesztése iránti érdeklődést csepegtetve, hogy felfedezzen, alkalmazzon egy olyan nyelvezetet, ami megtanulható, ha kommunikálni akarunk, még ha az új esz-

közök révén szokatlannak is tűnik, mivel a „művészet segít felfedezni önmagunkat és a világot.” (Auguste Renoir).

Persze, mindezek a dolgozatban bemutatott és megvitatott javaslatok, problémák és hipotézisek csak hangsúlyozzák egy jövőendőbeli ötlet lehetőségét, jelzések és kérdések, amelyek a válaszok sokaságára várnak, főleg azokra, amelyek nem csupán valamely művészettudomány javára szolgálnak magyarázattal, hanem a többi kiegészítő tudomány számára is, hogy sikerüljön megfejteti, feltárni az emberi és nem csak emberei összefonódott, rejtélyes labirintusokat.

Teljes szívemből remélem, hogy mindaz, amit bemutatam, egy kiindulási támpont lehet mindazok számára, akik kalandra vágynak, és a táncművészet, előadó-művészet fejlesztéséhez, tökéletesítéséhez szeretnének hozzájárulni.

BEVEZETÉS

A TÉMA AKTUALITÁSA

Minden művészeti ág fejlődésének sajátos ritmusa van. Soha nem érnek fel egyszerre a csúcra, s a hanyatlás sem mindig egy időben mutatkozik meg náluk. A különböző korszakok más és más művészetnek kedveznek, de különböznek egymástól „hullámhosszuk”-ban is. Egyik művészetben a válság és a kibontakozás szakaszai gyorsabban követik egymást, a másiknál lassabban, a fejlődés/haladás görbéi a maximális és minimális ponttávolságok között eltérő lehet. Egyiknél a hullámvonal egyenletesebb, a kilengés kisebb, a másiknál a belső ellentmondások meredek vonalat mutatnak.

A táncművészet fejlődésének ritmusa lassú és egyenetlen. Kevés az igazán kiemelkedő csúc, s a fejlődés egy-egy ilyen rövid ideig tartó szakaszát rendszerint hosszabb válság, pangás követi. A fény és árnyék, virágzás és válság, elismerés és lebecsülés ellentétéin talán még élesebben váltakozik, s egyazon időpontban hevesebben küzd egymással, mint más művészet történetében. Több benne a véglet. Vajon melyik művészetnek volt több része népszerűségben, fényben, sikerben, dicsőségben? És melyiknek kellett küzdenie elismertetéséért, művészi rangjáért, önálló művészetté válásáért?

A tánc-történész ihletője a táncművészet, serkentője pedig az eredet és a fejlődés kérdései iránt fogékony modern ember, aki nem riad vissza a múlt és a jövő perspektíváitól, és ösztönös táncában is értelmet keres. Akit pedig magasabb fokon – vagyis mélyebben – érdekel a tánc, akár mint alkotót vagy előadót, akár mint művészetet élvezni akaró nézőt, az kibontakozásában és fejlődésében igyekszik megismerni ezt a művészetet, lehetőleg a „barlangtól a mai napig”. Ebben

a nem könnyen teljesíthető megismerési vágyában támogatja korunk emberét a korszerű tánc történet. Egyformán igyekszik kielégíteni a nagyközönséget és a szakmabelieket, s mivel fiatal tudományág, iparkodnia kell, ha nem akar továbbra is a néprajz, a zenetörténet és a többi művészet után kullogni.

A világ népei ma a fejlődés legkülönbözőbb fokán álló táncművészettel rendelkeznek. A világ minden táncának tanulmányozására kevés lenne egy emberöltő. Éppen ezért szükségessé vált a tánc történeten belül is a specializálódás: néptánc, társasági tánc/divattánc, sporttánc és más színpadi táncművészet szerint, de ez a megkülönböztetés csak a munkaterület elhatárolását jelenti, mert minden tánc: „az emberi lélek tükré”. (Vályi R.)

A táncokat régen figyelik, tanulmányozzák. Voltak olyan korok, amikor a táncról nagyon szépen írtak a költők, írók, filozófusok, és igen gyakran jóval előbb és sokkal szebben, mint a tánc gyakorlatától visszavonult táncmesterek. Az etnográfia és az őstörténeti kutatás megszületése óta igen sok néprajztudós és utazó is foglalkozott a táncok megfigyelésével, leírásával, de határozott formában, mint ma – amikor a tánc történet nemcsak világhírű koreográfiai iskolák, hanem nagy múltú tudományegyetemek tantárgya is lett –, még nem szerveződött külön tudományággá.

Mintegy ötszáz éve, hogy Európában mesterség lett a művészi tánc. A kora renaissance kori táncmesterek szakönyvekben ismertetik mesterségüket, a tánc művészi rangját hangsúlyozva. Ezek a ritkaságok a tánc történet legértékesebb forrásai; többnyire kéziratos kódexek vagy drága inkunábulumok. Aztán minden évszázad meghozta a maga értékes tánckönyv-termését, de sajnos egy nagyon minimális példányszámban, s a tánc rendszerezése és történeti szemlélése a meglévő többszörös kincsestár mellett egy újabb kihívást jelent a kutatók számára.

A tánc történet egyelőre még – az egész világon – saját problémáival is vívódik. Nehezen tud kiszabadulni más mű-

vészetek rendjéhez mérve. Az a tény, hogy a táncművészet eszköze maga az emberi test, biológiailag és antropológiailag a történeti időkben alig változott, arra indítja az ösztönösség híveit, hogy makacsul tagadják a tudatosodás fontosságát, miközben a tudományos tánc kutatásnak a fejlettebb tudományok gőgjével, előítéleteivel kell örökösen küszködni.

Ezek mögött az ellentétes nézetek mögött valójában az ösztönösség és tudatosság, gyakorlat és elmélet, művészet és tudomány egészen soha fel nem oldható ellentétén rejlik. Az ösztönösség híveinek még egy ideig nehéz lesz megmagyarázni, hogy a tudatosítás nem akarja a táncművészetet az emberhez kötöttségétől megfosztani, kisajátítani, hanem a többi művészettől eltérő sajátosságait igyekszik elfogulatlanul szemügyre venni.

Stanislavski, aki a „művészetben élt”, munkásságával példázza, hogy előzetes felkészülés nélkül nem létezik munka. Hangsúlyozta a stúdiómunka fontosságát és a nézőközönség nélküli próbák kreativitását. Maga az edzés elengedhetetlen része az alkotás folyamatának. Ezek az ő nagy érdemei.

Azonban, ha az, amit mi edzésnek nevezünk, szüntelen küzdelem a kiegészítő cselekvéssel, a spanyolfalakkal/kibúvó kikapukkal, akkor a gyakorlatok időtartamán belül is ugyanaz keletkezik (a színész/koreográfusnövendékben), mint az alkotásban: az ösztönösség és a pontosság feszültsége.

Az ösztönösség/spontaneitás és a pontosság közötti ellentmondás egy természetes és organikus jelenség. És mivel mind a kettő az emberi természet dimenziója, csak a kettő kereszteződése hozhatja létre a tökéletességet, az abszolútumot. Egy bizonyos mértékben a pontosság az öntudat birodalma; viszont a spontaneitás az ösztön.

Úgy szintén elfogadható az a tény, hogy „a spontaneitás és a fegyelem távolról sem gyengítik egymást; sőt, ellenkezőleg, kölcsönösen felerősítik egymást; az elemi táplálja azt, ami már fel van építve, és fordítva, hogy igazi forrása legyen egy cselekvésformának, ami kisugárzik”. (Vályi R.)

A művészettörténet folyamán létrejött pró és kontra vélemények közül szeretnék kiemelni egy idézetet K. Stanislavskitól, aki a színpad bűvésze volt, a színjátszás máig egyik legellentmondásosabb személyisége, a módszerei miatt, amelyek engem is elbűvöltek, és ugyanakkor elmélkedésre is serkentettek, kis vagy nagy részben segítettek azoknak a hipotéziseknek a megfogalmazásában és fejlesztésében, amelyekből dolgozatomat összeállítottam: „Az alkotófolyamatban hatalmas szerepe van a test teljes szabadságának, vagyis a test felszabadításának attól az izomfeszültségtől, amely bennünket mind a színpadon, mind az életben öntudatlanul is hatalmába kerít. Ez az izomfeszültség szinte gúzsba köti az embert, hatalmas mennyiségű energiát vesz igénybe, alig hatva a magasabb rendű központok működésére. Ha tehát kifejlesztettük magunkban azt a képességet, hogy testünket meg tudjuk szabadítani a fölösleges izomfeszültségtől, elhárítjuk alkotótevékenységünk egyik legelemibb akadályát. Ez teszi számunkra lehetővé azt is, hogy tagjaink izomenergiáját gazdaságosan és művészi feladatainkkal pontos összhangban használjuk fel.”

„Minden mozdulatnak, gesztusnak belső motivációja kell legyen.” „A színésznek gondoskodnia kell a kifejezés technikai megoldásáról, vagyis állandóan tökéletesítenie kell testi apparátusát, hiszen ezzel valósítja meg a színpadi figuráról alkotott elképzeléseit, ezzel fejezi ki a figura belső életét. Ebből a célból a színésznek nemcsak általános testi hajlékonyságát és mozgékonyágát kell kifejlesztenie, nemcsak mozdulatainak könnyedségét, harmóniáját és ritmikáját kell kidolgoznia, hanem el kell érnie, hogy minden izomcsoportját különös tudatossággal irányítsa, és hogy képes legyen megérezni azt az izmain átáramló energiát, amely meghatározza arcjátékát, gesztusait...” (K. Stanislavski)

A tudósoknak el kell fogadniuk, hogy „a tánc nem maradhat úgy a saját közegében, amikor önmagáról fogalmakban beszél, mint a gondolkozás révén a tudomány. Bizony, a többi művészetekhez viszonyítva a tánc – akárcsak a szín-

művészet – nem rendelkezik múzeumba helyezhető műalkotásokkal, viszont a táncos, művészi intuíciója és mozgólatainak kifejező ereje révén olyan rejtett részleteit fedezheti fel és idézheti elénk a valóságnak, amelyhez a tudományos megismerés soha nem jutott el”. (Vályi R.)

A színpad–pedagógia–alkotás színházi forrongó viharjában – a színházi rendszerek hasonlósága révén – a táncsal kötött „házasságom” hozzásegít a színész/koreográfusnövendék komplexebb felkészítéséhez, amely magában foglalja azokat a vitákat, különbségeket, eredményeket, amelyek, a színházi módszertan elődei szempontjából, hozzájárultak a színész/koreográfus személyiségének a kialakulásához és fejlődéséhez, a színházi/színházművészeti alkotás létrejöttéhez, a néző szellemi gyarapodásához; Stanislavskij – „fizikai cselekvések”, Mayerhold – biomechanikai edzés, Vahtangovot – szintézisek, Artaud, Dullin, Brecht, Laban, Brook, Grotowski, a keleti színházi gyakorlat módszertanai, a Kathakali-táncok, a japán Nő színház stb. – mindezek megnyitották előttem annak a lehetőségét, hogy egyes módszereket, formákat, edzési technikákat átültessem a színész/koreográfusnövendék felkészítési gyakorlatába, ami nem más, mint a színházművészet lényegének a felélénkítése, fejlődése – a színház esszenciája pedig maga „a színész, a cselekedetei, az, amit ő meg tud valósítani”. (Grotowski)

Mint minden szakember, kiváltságos vagyok, hiszen nemcsak lehetőségem adódott, a kötelesség is sarkalt, hogy tudományos dolgozatot írjak a táncművészetről, a témát több szemszögből közelítve meg, és ennek folytán megadhattam magamnak azt a lehetőséget, hogy reflektáljam néhány régebbi gondolatomat/elképzelésemet a lélektan területéről, amelyek az éjszakai ébrenlét óráiban foglalkoztattak, őrlődtek bennem, kényszerítve, hogy alkalmazásukat kikísérletezzem a gyakorlatban – egy széles körű tájékozódás és előkészület után –, és mihamarabb a várakozó papírlapokra vessem.